

МАРИНА АБРАМОВИЧ

ПРОЙТИ КРІЗЬ СТІНИ

1

Одного ранку ми з бабусею гуляли лісом. Нам так добре і спокійно. Мені всього чотири роки, зовсім мала. Аж тут я бачу щось дуже дивне – пряму лінію, що перетинає дорогу. Мені цікаво, і я роблю крок, аби підійти ближче. Просто хочу доторкнутися до неї. За мить бабуса починає кричати, так голосно. Я це дуже добре пам'ятаю. Перед нами – величезна змія.

То було вперше у моєму житті, коли мені на правду стало страшно, але я не могла збагнути, чого ж саме я маю боятися. Насправді, страху нагнав голос бабусі. І змія відразу ж відповзла геть, швидко.

Неймовірно, наскільки страх вкарбовується в тебе твоїми батьками та оточенням. Спершу ти такий невинний. І цього ти не відаєш.

Я в Белграді, 1951 рік

Родом я з темних місць. Пovoенна Югославія, від середини 1940-х до середини 1970-х. Кoмуністична диктатура, маршал Тіто при владі. Постійні скорочення всього, повсюдна убогість. Важливо зрозуміти одну річ про комунізм і соціалізм — їхня естетика ґрунтується на чистісінській потворності. Белграду мого дитинства бракувало навіть монументальності московської Крaсної площі. Все довкола було якимось секонд-хендом. Здається, очільники держави дивилися крізь лінзу чужого комунізму й будували щось не таке хороше, не таке функціональне і ще більш схибнуте.

Я ніколи не забуду громадських приміщень, їх фарбували брудно-зелений, сірим світлом мерехтіли голі лампочки, від яких рябіло в очах. Така комбінація світла й кольору стін відбивалася на шкірі жовтаво-зеленим відтінком, наче ми всі страждали на хвороби печінки. Що б ти не робив, завжди було відчуття пригнічення з дрібною депресії.

Цілі родини мешкали у цих масивних, огидних кварталах. Молоді люди ніколи не могли дістати помешкання для себе, тож у кожній квартирі тіснилися кілька поколінь — бабуся і дідусь, молодята,

а згодом і їхні діти. Звісно, за таких умов, коли всі ці родини напхано у такі мізерні житлові площі, проблем не уникнути. Аби зайнятися сексом, молодь ходила в парк або в кіно. І киньте собі й думати, щоби придбати колись щось нове чи гарне.

Анекдот із тих часів: чоловік іде на заслужену пенсію і за видатні досягнення, йому вручають не звичний годинник, а кажуть, що подарують нову машину. І як йому поталанило — він отримує свою машину такого-то числа за двадцять років.

— Зранку чи ввечері? — запитує чоловік.

— А вам яка різниця? — перепитують його.

— Просто до мене сантехнік має прийти того ж дня, — відповідає чоловік.

Наша родина не мала проходити крізь усе це. Мої батьки були героями війни — вони воювали проти нацистів разом із югославськими партизанами, комуністами на чолі з Тіто, — тож після війни вони стали поважними членами партії та обіймали важливі посади. Батька призначили в елітну охорону маршала Тіто. Мати керувала Інститутом охорони історичних пам'яток, а також опікувалася закупівлею творів мистецтва для державних установ. Також вона була директоркою Музею мистецтва і революції. З огляду на це, ми користувалися багатьма привілеями. Ми мешкали у великій квартирі у центрі Белграду — на вулиці Македонській, 32. Велика, старовинна будівля ще з 1920-х, з розкішним декором із металу та скла, неначе будинок просто з Парижа. Ми мали цілий поверх, вісім кімнат на чотирьох — мої батьки, мій молодший брат і я — нечувана розкіш для тих часів. Чотири спальні, їдальня, величезний салон (так звалася вітальня), кухня, дві ванних і кімната обслуги. У салоні було повно полиць із книжками, чорний рояль і картини, розвішані на всіх стінах. Оскільки мама була директоркою Музею революції, вона могла закуповувати полотна просто з майстерень художників — картини, створені під впливом Сезанна, Боннара та Вуйяра, а також чимало абстрактних робіт.

У дитинстві я думала, що наша квартира — це вершина розкоші. Згодом я дізналася, що раніше вона належала заможній єврейській родині і була конфіскована нацистами під час окупації. Згодом я також зрозуміла, що картини, які мати розвішувала на наших стінах, не були аж такі хороші. Згадуючи минуле, я думаю, з огляду на ці та інші причини, що наш дім був жахливим місцем.

Мої батьки, Даніца
та Воїн Абрамович,
1945 рік

У матері, Даніци, та батька, Воїна, котрого частіше називали Войо, під час Другої світової був роман. Дивовижна історія: вона була красуня, він теж був дуже привабливий, і вони врятували життя одне одному. На війні моя мати була в чині майора і командувала загоном. Вони мали шукати поранених партизанів і доправляти їх у безпечне місце. Але під час прориву німецьких сил, вона підхопила тиф. Вона лежала непритомна у гарячці, серед важкопоранених, вкрита простирадлом.

Вона просто могла померти там, якби батько так не обожнював жінок. Він зауважив її довге волосся, яке спадало з-під простирадла, і підняв тканину, аби глянути на неї. Коли він побачив її вроду, то вирішив забрати у безпечне місце, до сусіднього села, де її могли нормально доглядати.

За шість місяців вона повернулася на фронт і знову допомагала рятувати поранених солдатів. Серед них вона одразу впізнала свого рятувальника, якого важко поранили. Мій батько лежав на землі, спливаючи кров'ю. Його не можна було врятувати, бо не було крові для переливання. Моя мати збагнула, що в них однакова група крові, і врятувала його, давши йому свою кров.

Просто таки казка. Потім війна знову розлучила їх.

Але вони знайшли одне одного, і коли закінчилася війна, одружилися. Я народилася за рік — 30 листопада 1946 року.

За ніч до пологів моя мати побачила сон, ніби вона народила величезну змію. Наступного дня, коли вона проводила партійні збори, в неї відійшли води. Вона відмовилася перервати захід, поки не довела його до кінця — лише тоді погодилася йти до лікарні.

Я народилася передчасно, пологи далися матері тяжко. Плацента не вийшла повністю, почався сепсис. Вона знову ледь не померла і змушена була лишатися в лікарні майже рік. Ще якийсь час потому їй було важко продовжувати працювати і займатися моїм вихованням.

Спершу про мене піклувалася покоївка. Я була заслабка, погано їла — самісінькі шкіра та кістки. У покоївки був свій син, мій одноліток, тож йому вона згодовувала всю їжу, яку я не могла проковтнути. Хлопчик ставав здоровезним і гладким. Коли моя бабуся по матері Міліца приїхала до нас у гості і побачила, яка я худенька, вона сполошилася. Вмить вона забрала мене до себе жити, і я лишалася з нею шість років, поки не народився мій брат. Батьки приїздили навідати мене лише на вихідних. Для мене вони були чужинцями, котрі вигулькували раз на тиждень, і дарували зовсім нецікаві подарунки.

Вони кажуть, що в дитинстві я не любила гуляти. Бабуся садвила мене у крісельце на кухонному столі, а сама йшла на базар, і я там сиділа, чекаючи на неї. Не знаю, чому я відмовлялася від прогулянок, але гадаю, це якось пов'язано з тим, що мене постійно перекидали з рук у руки. Я почувалася переміщеною і, ймовірно, думала, що якщо піду на прогулянку, це означатиме, ніби мені знову треба кудись забиратися.

Шлюб батьків тріщав по швах, певно, ще до мого народження. Їх поєднала неймовірна історія кохання та їхня зовнішня привабливість, як і секс, але було чимало речей, що заважали їхнім стосункам. Моя мати, родом із багатой родини, була інтелектуалкою, навчалася у Швейцарії. Пригадую, як бабуся казала, що коли мама покинула домівку, аби приєднатися до партизанського загону, вона залишила вдома шість пар взуття, прихопивши лише одну пару стареньких селянських черевиків.

Родина мого батька бідувала, однак вони були героями війни. Дід мав купу нагород і колись був майором в армії. А ще до війни мій батько відсидів у в'язниці через комуністичні переконання.

Для матері комунізм був абстрактною ідеєю, чимось, що вона вивчала у швейцарській школі разом із працівниками Маркса та Енгельса. Вона пішла в партизани не так за переконанням, як керована своїм ідеалізмом, радше навіть модними віяннями. Натомість для батька це був єдиний прийнятний вибір, оскільки походив він із бідної

родини, що споконвіку служила у війську. Він був справжнім комуністом і вірив, що комунізм – єдиний спосіб змінити класову систему.

Моя мати обожнювала балет, оперу, концерти класичної музики. Мій батько любив смажити на кухні молочних поросят і пиячити зі старими друзями-партизанами. Тож у них не було майже нічого спільного, що й призвело до вельми нещасливого шлюбу. Вони постійно сварилися.

Але була ще й любов батька до жінок. Те, що одразу приваблювало його до матері.

Від самого початку шлюбу батько зраджував їй. Звісно, вона це ненавиділа, а невдовзі почала ненавидіти і його. Зрозуміло, я нічого про це не знала, поки жила з бабусею. Мені було шість років, коли народився мій брат Велімір, і я повернулася жити до батьків. Нові батьки, новий будинок і новий брат – все водночас. І майже одразу все життя полетіло шкереберть.

Пам'ятаю, як хотіла повернутися до бабусиного будинку, до відчуття безпеки. Там було так спокійно. У неї були свої ранкові і вечірні ритуали, день мав свій ритм. Моя бабця була дуже релігійною, все життя крутилося довкола церкви. О шостій ранку, коли світало, вона запалювала свічку, аби помолитися. А о шостій вечора вона запалювала іншу свічку, щоби знову помолитися. Щодня я ходила з нею до церкви, поки мені не виповнилося шість. Там я дізнавалася про різних святих. Її дім завжди повнився запахом ладану і свіжо-обсмаженої кави. Вона обсмажувала зелені зерна кави і перемелювала їх уручну. В мене було глибоке відчуття спокою в цьому домі.

Коли я знову почала жити з батьками, мені бракувало цих ритуалів. Батьки просто прокидалися зранку і працювали цілий день, залишивши нас на покоївок. До цього додалися мої ревності до брата. Тому що він був хлопчиком, першим сином, й одразу ж став улюбленцем. Це було так по-балканськи. У батьків мого батька було сімнадцятеро дітей, однак його мати зберігала винятково фотографії синів, і ніколи – дочок. Народження мого брата стало великою подією. Згодом я дізналася: коли я з'явилася на світ, батько нікому про це не сказав. Але коли народився Велімір, Войо виставився друзям, стріляв із пістолетів у повітря і тринькав гроші.

Ба гірше, брат захворів на епілепсію, у нього почалися судовні напади і всі заходилися кружляти довкола нього, приділяючи ще

Я з тіткою Ксенією,
бабцею Мілицею
і братом Веліміром,
1953 рік

більше уваги. Одного разу, коли ніхто за нами не приглядав (мені було шість чи сім), я пробувала купати його і ледь не втопила — я поклатала його у ванну, і він булькнув під воду. Якби бабуся його не витягла, я б лишилася єдиною дитиною в родині.

Мене покарали, звісно. Мене часто карали за найменший переступ правил, і майже завжди покарання було фізичним — удар або ляпас. Моя мати з її сестрою Ксенією, котра перебралася до нас не надовго, карали мене. Батько ніколи до цього не брався. Вони били мене, поки я не ставала вся синя від синців. Але часом вони міняли методи. У нашій квартирі була вбудована шафа з розсувними дверима — глибока і дуже темна. Сербо-хорватською вона називалася *plakar*. Двері розсувалися просто в стіни, а клямки не було. Двері треба було штовхати, щоб відчинити. Шафа водночас манила і жахала мене. Мені не дозволяли заходити в неї. Однак часом, коли я була поганою дівчинкою, принаймні так вважала моя матір або тітка, вони замикали мене в шафі.

Я дуже боялася темряви. Але цей *plakar* повнився привидами й примарами — істотами, що світилися. Вони аморфні й німі, однак не всі були страхітливими. Я говорила до них. Мені здавалося цілком нормальним, що вони були там. Вони були просто частиною моєї реальності, мого життя. І в мить, коли я вмикала світло, вони зникали.